

З свого боку добре було б, якби Ви дали Ваш есей про функційну людину до “Сучасника”. Так називається кварталник, перше число якого (за січень-березень) вийде в квітні місяці (наприкінці). “Україна і світ” – цієї назви все-таки побоюся. Якщо можете дати до 28 березня – то ще встигнете до 1-го числа, яке вже є комплектоване – і, надіюсь, може, не обезчестило б Вашого імені.

Як Ваше здоров'я і мами Вашої?

Яка програма з'їзду МУРУ? Що б Ви хотіли від мене щодо помочі в орг[анізації] і перев[еденні] з'їзду? Чи не могли б Ви дати до “У. В.” передз'їздивської статті. Скажіть Петрову, що на “Серафікуса” до з'їзду таки надрукую рецензію. Тепер був (і ще) дуже зайнятий ред[акційно]-видавничими справами Ульму. Не знаю, чи пощастить там добитися толку. Людей чортма. Ваш Юрко.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базр'яний І.* Лист до Ю. Шереха (Шевельова) [б. д.]// Музей-Архів УВАН (Нью-Йорк, США). – Ф. XL (МУР). – № 26.
2. *Стерно Х.* [Лавріненко Ю.] Три громи оплесків// *Українські вісті.* – 1948. – Ч. 49 (201).
3. *Юрій Володимирович Шевельов (Юрій Шерех):* Матеріали до бібліографії/ Упор. Андрій Даниленко, Лев Чабан. – Нью-Йорк. – Українська Вільна Академія Наук у США, Національна Академія Наук України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1998. – 199 с.

*Підготовка й коментарі Тетяни Шестопалової
(Продовження в наступному номері)*

Отримано 15 червня 2012 р.

м. Луганськ

Надія Миронець

УДК 821.161.2 – 1 / – 6.09

НЕВІДОМИЙ ВІРШ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА В ЕПІСТОЛЯРНОМУ КОНТЕКСТІ

Стаття написана на основі листів В. Винниченка до Марії Ярмут, Катерини Голіцинської, Людмили Гольдмерштейн, у яких розкрита історія його нещасливого кохання до Марусі, а в одному з них уміщено присвячений їй вірш, який ніде не публікувався.

Ключові слова: епістолярій В. Винниченка, невідомий вірш, Марія Ярмут, Катерина Голіцинська.

Надежда Миронец. Неизвестное стихотворение Владимира Винниченко в эпистолярном контексте.

The article is written on the basis of letters from V. Vynnychenko to Mariya Yarmut, Kateryna Holitsynska, Ludmyla Holdmershtein. The story of V. Vynnychenko's unrequited love to Marusya is revealed in letters and one from these letters contains a poem, dedicated to her, that was never previously published.

Key words: V. Vynnychenko's letters, unknown poem, Mariya Yarmut, Kateryna Holitsynska, Ludmyla Holdmershtein.

Про вірші, які вийшли з-під пера Володимира Винниченка, дослідникам його творчості відомо небагато. Найповніший анотований покажчик творів Винниченка [див.: 2] фіксує всього дві його поезії: “Ніч у тюрмі”, що була опублікована 1906 р. у Санкт-Петербурзькому журналі “Вільна Україна” під псевдонімом В. Деде [див.: 3] і того ж року – в укладеному Олексою Коваленком українському декламаторі “Розвага” [див.: 1], та “Повія”, опублікована М. Марковським у журналі “Україна” [див.: 5]. Цю останню під назвою “Софія” Винниченко написав, ще будучи гімназистом, і двічі надсилав до редакції “Літературно-наукового вісника”, але на його сторінках вона так і не з'явилася [див.: 8].

Тож зрозуміло, що виявлення в архіві рукопису вірша Винниченка не могло не зацікавити. Вірш цей був докладений до листа, адресованого якійсь Марусі, в яку Винниченко був закоханий, писав їй листи з освідченням, а вона чомусь на них не відповідала... Це викликало в його душі бурю емоцій: не звик Володимир Кирилович, щоб жінка не відповіла взаємністю на його почуття. Після наполегливих прохань пояснити причину свого мовчання Винниченко написав Марусі прощального листа, до якого й додав адресованого їй вірша.

Хто ж вона, ця загадкова Маруся? Відповідь не лежала на поверхні, хоч була надія знайти її, аналізуючи листування письменника. Але пошук ускладнювався тим, що було кілька його адресаток із цим ім'ям, і листи до "нашої" Марусі, навіть окремі з них, виявилися розпорошеними по різних архівних справах. Коли ж вдалося виявити частину з них і розмістити у хронологічній послідовності, а також долучити інші листи, було встановлено таке.

Маруся – це рідна сестра Катерини Голіцинської, з якою письменника пов'язувала багатолітня дружба. І не тільки... Про стосунки Володимира Винниченка й Катерини Голіцинської чимало писав Володимир Панченко [див.: 9], згадувала про них й автор цих рядків [див.: 6]. Тож, не вдаючись у деталі, нагадаємо лише, що Катерина Емануїлівна Голіцинська (дівооче прізвище Ярмут) була дружиною Винниченкового приятеля Євгена Голіцинського. Усіх їх пов'язувала спільна робота в РУП іще з часів Винниченкового навчання в університеті. Катерина щиро й самовіддано кохала письменника. В одному з листів зізнавалась, що колись дійшла до того, "що скажи він одне лише слово і я пішла б сліпо за ним... Він цього слова не сказав..."¹. Винниченко же намагався перевести їхні стосунки в розряд "товаришів нижчої форми", а вона, розуміючи безперспективність свого почуття, схоже, не могла його позбутися, що й змусило її пережити багато драматичних і навіть трагічних моментів.

Ще влітку 1907 р., коли саме розвивався їхній "дивний роман" (В. Панченко), Винниченко напівжартома написав Катерині: "Так твої сестри справді "чертовски" гарні? Ну, знаєш, коли так, то ревнуй не ревнуй, а я мушу в якусь закохатись. Так їм і скажи. Я байдуже не можу відноситись до краси. Горе тільки, що вони не українки! (Тобто не були свідомими українками, на відміну від Катерини. – Н.М.) Ну, та, може й без українства вони не зопсують вражіння" (Спр. 27. – Арк. 235 зв.). Як у воду дивився!..

Забігаючи наперед, скажу, що врода рідних сестер зіграла фатальну роль у долі Катерини. Мало того, що в одну з них – Марусю закохався-таки Винниченко, якого вона із таким нетерпінням чекала у своєму домі після тривалої розлуки, а дочекавшись, стала свідком його бухливого кохання до сестри й мало не наклала на себе руки (врятувало її те, що втратила свідомість, перш ніж натиснула на курок), так через деякий час в іншу сестру закохався Катеринин чоловік – Євген Голіцинський, різав собі вени й пішов від неї. Правда, із часом він повернувся до дружини, обоє прагнули забути про пережите, але щасливе родине життя так і не склалося...

Та повернімося до листів весни-літа 1909 р. Після трагічної ситуації з "небажаною дитиною", смерті сина Винниченка, до якої він був причетний, драматичного вияснення стосунків із матір'ю свого єдиного сина – Люсею Гольдмерштейн, горе якої було посилене появою п'єси "Memento" [докладно про це див.: 7], Винниченкові вдалося відновити з нею добрі стосунки. Люся виїхала в Росію, а він збирався в Україну й мав намір зупинитися в давніх друзів – Голіцинських. Його тогочасні листи цікаві тим, що він намагається пояснити свій учинок із "небажаною дитиною" й висловити ставлення до того осуду, який він викликав у найближчого оточення, а в одному з листів до Марусі знаходимо пряме підтвердження автобіографічності його п'єси "Memento" (1.VI.1909 р.). Із конспіративною метою він пише до Голіцинських про себе як про третю особу, "голову" (так і вони до нього зверталися в листах цього періоду). В одному з листів він писав: "Дістав недавно звістку, що "голова" збірається до вас в половині мая (ст. ст.). Я бачив його недавно <...> Ходять про його всякі

¹ ЦДАВО України. – Ф.1823. – Оп. 1. – Спр.27. – Арк. 73 зв. Далі номер справи й аркуш указуємо в тексті.

чутки страшного змісту, але на мою думку, більше страшного в страхах оповідачів, більше жаху в їхньому обуренні вчинками його. Бо не відають, що творять. А це найбільша хиба, найбільше злочинство в наш вік. Колись темні інстинкти служили на користь людям і без свідомості їхньої. А тепер пора взяти їх в руки. “Голова” це й хоче зробити, наскільки хапає в його сил. Іноді це не обходиться без жорстокості. Ну, та не завжди і жалість річ хороша.

А тим часом він тими чутками дуже не журиться, звик, каже. На життя дивиться так само бадьоро і, чудак, сподівається від його ще багато для себе хорошого. Без страдання, каже, не буде раювання, без тюрми нема волі, без злочинства нема чесноти. Діалектик” (Спр. 27. – Арк. 236).

У листах Катерини – у рядках і між ними – бринить нетерпляче очікування довгожданого гостя. Прибув він у другій половині травня 1909 р., збирався, очевидно, гостювати тривалий час, бо дав Катеринину адресу своїм можливим кореспондентам, зокрема й Люсі Гольдмерштейн. Але вже через тиждень змушений був переїхати від Голіцинських до маєтку Рильських у містечко Романівку, і причиною цього став його роман з Марусею та пов’язане з ним ускладнення стосунків із Катериною.

Дещо про ситуацію, яка склалася, дізнаємося з листа Винниченка до Люсі Гольдмерштейн від 8 липня 1909 р. Відповідаючи на запитання про його “сердечні справи”, “чесний з собою” Володимир Кирилович нічого не пише про Марусю, натомість докладно розповідає про стосунки з Катериною: “Що до “сердечних справ”, то тут один час був я зайнятий розривом з Катериною і її чоловіком. Як ти знаєш, я був у неї. Прожив там тиждень і виїхав, виїхав, щоб більше не стрічатись з ними. А виною цього старе одне з’явище, що “он мене любить, а я его нет”. Вийшла ціла драма, навіть з покушенням на самовбивство, і одну ніч я з Євгеном (чоловіком К.) мусіли з лихтарями шукати Катерину в полі і саду. Знайшли на городі, в бур’яні з револьвером у руці і в такому глибокому обмороці, що треба було години три, щоб хоч трохи привести її до себе. Це було наслідком нашої розмови в той день і моєї чесною відповіді їй. Коли вона мені казала в той день, що тепер їй нічого не зосталось в життю й вона покінчить з собою, я не вірив. Думалось, – пройде гострота, вона звикнеться і охолоне. Але... Сумно, Люсю, мені: 8 літ ми зналися і на дев’ятому розійшлися. Через що? Через те, що одна любить більше, ніж другий [тут і далі підкреслення автора. – Н.М.]. Не через антипатію, не через зло, не через забуття, а через симпатію, через благо, через... надмірність прихильності. Правда, нема сензу? А от воно так є і, значить, є якийсь сенз. Прислала всі мої листи і попрохала більше не писати. Мені якось не віриться, що це – кінець, бо дико ж це і абсурдно, але писати їй не пишу і стараюсь менче думати про все це” [4, №139, 134–135].

Отже, у кінці травня Винниченко залишив дім Голіцинських. Першим і другим червнем датований, очевидно, перший його лист до Марусі.

“1-VI

Снова ночь и снова все спит. Но не спит моя сладкая боль. Целый день она пела в груди. Полна Вашим образом грудь моя. Ничего не слышу и не вижу. Не знаю, что буду делать, если дальше так будет. Устал смертельно, хочу заснуть и не могу: не хочется отрываться от того, что держит целый день всего меня. Маруся, как безумно тянется к Вам сердце! Бешено, упрямо, точно кто-то откуда-то вытягивает его из груди у меня. Не Ваше ли сердце? Ах, если бы это было так: закрыл глаза, я пушу его навстречу.

Мысли путаются, – устал, не могу писать. А сердце все хочет не отрываться от Вас. Ну, что мне с ним делать? Глупое, ужасно глупое! Иду спать, пусть плачет, я его успокою мечтой. Покойной ночи, родная. Да, Маруся, родная, я это чувствую всей болью груди.

2 – VI

Доброго утра, деточка! Серое, злое утро сегодня, тучи угрюмо нависли над землей, но разве на этой земле, под этим же небом не живет она, найденная мной? Разве могут быть страшны какие бы то ни было тучи?! Смешно.

Хочу хоть два-три слова иметь от Вас. Что у Вас теперь? Сердце иногда сжимается боязнь. Не верит мне Маруся. И обидно, обидно, что не можете Вы увидеть того, что живет у меня теперь в душе. Боюсь, что, оставшись сами, отдавшись власти недоверия и “трезвых” дум, испугаетесь “четырёхдневного безумия”. Слышите, Маруся, не нужно бояться, не нужно недоверия, не нужно этой пыли, которая и мое чувство прибывает к земле. Серая пыль – это недоверие. И не мальчик я, – знаю, что делаю и почему делаю так. Чувствую, Маруся, как все женщины становятся безразличными. А это верный признак чего-то большого. Вчера ехал и смотрел на женщин. Прежде некоторые из них остановили бы на себе мое внимание. Теперь же я чувствую какую-то отталкивательную силу между ними и мной, хотя не могу не признать, что красивы они.

Жду письма от Вас, искреннего, откровенного. Пишите все, что думаете и чувствуете. Адрес таков: ст. Кожанка Ю. З. Ж. Д. м. Романовка, И Рыльскому для К. И Маруся мне сейчас же напишет? Правда? Крепко-крепко жму руку.

В.

Неприменно прочтите “Memento” (в журнале “Л. Вістник”). Лучше прежде прочитать “Шаблі життя” в збірнику “Дзвін”, а потом “Memento”. Последнее есть чуть ли не фотографическое изображение моего собственного пережитого. Вдумайтесь крепко во все то, что я говорю в этих вещах, особенно в “Memento” и напишите, что думаете Вы, как Вы смотрите на поставленные вопросы. Страстно жду ответа” (Спр. 38. – Арк.164-165 зв.).

Зразу ж після від'їзду, 2-го червня, написав Винниченко листа й Катерині, в якому намагався згладити ситуацію, висловити свої добрі почуття до неї: “Не ждав я, Кіцю, що так я виїду од вас. Оскільки я легко і гарно почував себе перші дні, остільки ніяково і важко – останні. І головне, що перший раз я так гарно почував себе в чужій сім'ї! Наче я дома був, наче я родився серед тих людей, полей, садків, навіть собак! Наче довго десь блукав і зтомлений повернувся додому.

І... такий кінець. Чи треба шукать винних? Навіщо? Зробилось так не з злої волі чиеїсь, а... Смішно, Кіцю, досадно і навіть страшно, коли вдумаєшся, щó, власне, утворило той тяжкий стан останніх днів. Утворило гарне відношення однієї людини до другої. Не антипатія, не ворожість, а симпатія і прихильність. З блага родилось зло. Сумно.

Живу у Рильських. Тут жінок немає, тільки мати стара. Гарно тут, але не мило мені. Слоганив я собі простори волі своєї приїздом до Вас, – тісніше стало мені, тоскно. Ех, Кіцю, невже це кінець нашим відносинам? Від всеї душі почуваю твої переживання, але що маю робити? Якби міг, все зробив би для тебе. Але не на все людина силу має. А знасилує себе, ще гірше потім буде. Я вже раз пробував, – і виходило пекло. Даремна проба. Але, не почувавши вини за собою, все-таки прохаю, Кіцю, прости всі невольні мої гріхи перед тобою. І скажу ще: якби я не знав про твоє відношення до мене, або знав, що воно вмерло, я б легше, вільніше почував себе з тобою. Я дав би волю тій ніжності, яку часто мусів здержувати, щоб не заплутувать відносин. Ну, та, думаю, більше нам не бачитись ніколи, а тому й здержувать свої дружні почування не треба. І все таки, не дивлячись на це, і рідність і тепла ніжність zostались ті самі до тебе, хоч би ти навіть була вигнала мене з дому.

Знаю, що прохання моє глупе і ні до чого, але прошу: не приймай близько до серця, як бачитимеш, що я пишу Марусі. А як можеш, переможи себе. Який би я радий цьому був, я тобі й сказать не можу. Але це неможливо у тебе. Бувай здорова. Пиши швидче.

Моя адреса (поки не пришлю нової) – И. Рыльскому (для К.). Ст. Кожанка Ю.-З. Ж. Д. м. Романовка.

Міцно стискаю руку.

В.” (Сир. 38. – Арк.166-167 зв).

Винниченко добре знав характер своєї подруги й розумів, що запропонований ним варіант стосунків для неї неприйнятний. І справді, в архівній справі збереглася написана Катериною записка про те, що якщо він писатиме листи їй і Марусі, вона

відсилатиме їх йому, не розкриваючи. Як видно з листа Винниченка до Люсі, Катерина переслала йому й усі попередні листи. Правда, із часом, коли біль дещо притих і пристрасті вгамувалися, листування між ними відновилося, й у листі Катерини від 18 квітня 1911 р. знаходимо підтвердження описаної ситуації. Вона писала, що її чоловік Євген злиться на Винниченка, і причину вона вбачає в тому, що “він не може тобі простити трьохдньового романсування з Марусею. А вірніше того, що ти розбив його добре відношення до тебе. Він вважав тебе своїм другом, – друзів у його дуже мало, – і ти раптом опинився не на потрібній висоті”. Її ж “тодішня стрілянина”, писала вона, вважалася результатом її меланхолії, і Євген “не ставить це в тісний зв’язок з твоїм романом з Марусею<...>” (Спр. 27. – Арк. 123 зв).

А як же розвивався той роман з Марусею, що надихнув його написати присвячений їй вірш? Відповідь на це питання – в адресованих їй листах. З них можна зробити висновок, що на момент їхньої зустрічі Маруся мала нареченого і вже готувалася до весілля. Та, очевидно, не змогла залишитися зовсім байдужою до залицянь прибулого гостя й дала йому привід надіятися на взаємність, на те, що, як він сподівався, вона проявить “безумство” й саме з ним пов’яже свою подальшу долю. Але його сподівання виявилися марними...

Утім нехай читач сам робить висновки з листів безнадійно закоханого Винниченка, які цитую повністю. Перший з них уже наведений. Далі ж цей “епістолярний монолог” розвивався так.

“9 – VI

Послал Вам отсюда два письма. Жду ответа на первое. По моим расчетам оно должно быть давно. Не может быть, чтобы Вы не хотели ответить. Или мое к Вам письмо пропало или Ваше ко мне. Сегодня мне сказали, что часто пропадают здесь на ст[анции] письма. Поэтому спешу написать еще раз, чтобы Вы посылали мне только заказные письма. Это письмо я тоже заказным пошлю. Еще раз даю свой адрес:

Ст. Кожанка, Ю.-З. Ж. Д. м. Романовка

И. Рыльскому (для К.).

Маруся! Я истомился. Я не знаю, что со мной. Я хожу, как отравленный, не могу ничего делать, злюсь, тоскую. Я сам не ждал, что так будет. Иногда такая боль в груди, что я способен на самое дикое безумство. Положительно нет покоя от дум о Вас. Напишите, получили и Катя и Жена мои письма? Если нет, скажите им мой адрес. Пусть заказные посылают мне сейчас же, иначе сами не рады будете тому, что я выкину.

Я целые дни слоняюсь в лесу, слоняюсь, как раненный волк, с той только разницей, что не могу лизать своих ран. Наоборот, я их только раздираю еще больше. Сначала, когда еще ждал со дня на день Вашего письма, мог быть спокойнее, мог лежать и целыми часами говорить о Вас с елочками, ветром, тучами. Теперь я злюсь на них.

Я злюсь на все. А силы нажимают, давят грудь. Маруся! Отвечайте. Что хотите, только отвечайте. Если “нет”, уйду бродить. Уйду в степь, к морю, к рыбакам, к рабочим, сброшу все условности, всю “цивилизацию”, припаду голой грудью к земле и волью в нее буйную, злобную тоску мою. Ах, не умею я тихо мучиться, не покoren я. Ворвусь в жизнь и в ней, как в вине, буду топить мою любовь. Люблю Вас, Маруся, это верно, ничего с этим не поделаешь, нечего слова бояться. Слышите: люблю. Скуп я на это слово, очень скуп. Смеялись даже надо мной, что я заменяю его другими словами. Но я не люблю его тратить на мелочи. Почему люблю, за что, – не знаю, да и знать мне этого не нужно. Безумие? Ах, злоба меня берет на этих узкошагающих, на плетущихся по шаблонам. Они умеют любить, “как все люди”. Слава им! А я вот по-своему люблю.

Маруся! Ну, хоть слово же скажите, хоть что-нибудь, ведь три (это четвертое) письмо я написал Вам, ведь я же не Кучинский, которому “не кортить”. Я должен любить действительно, я должен проявлять себя. Напишите, получили ль Вы предыдущие два письма мои отсюда.

Детка, елочка моя, как хочу я Вас видеть, какая мучительная, едкая, ненасытная тоска меня гложет! Я сам себя иногда боюсь, боюсь зверей своих, диких, страстных,

бешенных. Я их люблю, но и боюсь, они готовы растерзать и меня и себя. А как подумаю, что не верите, такая обида берет, что... только смеюсь я.

А, может быть, Вы уже забыли меня? Может быть, Вам уже странными кажется мои письма? Говорите прямо. Но говорите скорее, не мучьте.

Не могу писать от рвущей, злой боли. Слова вырываются комками. А сколько еще впереди дней и ночей до Вашего письма! Что со мной случилось, сам не пойму. Ведь не мальчишка же я! Ох, Маруся, тесно и больно мне! Жду письма” (Спр. 38. – Арк.178, 168 зв., 169, 169 зв).

Зберігся фрагмент Винниченкового листа до Марусі без дати, без початку й без кінця. Можливо, це частина листа, якого не вдалося виявити, а можливо, варіант переписаного пізніше з деякими змінами. Оскільки в ньому висловлені такі самі думки, що й у листі від 17 червня, і автор так само пише, що буде чекати ще тиждень, то подаю цей текст тут:

“Я не понимаю Вашего молчания, Маруся. Что оно должно означать? Должен ли я его понимать, что Вы не хотите писать мне и молчанием даете мне понять, что между нами должны быть окончены всякие отношения? Но Вы сами обещали отвечать мне на письма, помните? Если же теперь нет этого желания, то неужели так трудно написать на открытке “Мне больше не пишете, я отвечать не хочу и не буду”. Разве так трудно понять, что Ваше такое молчание обидно для меня. Кажется, мое отношение к Вам не заслуживает этого.

Или, быть может, Вы не знаете, что ответить мне? Но и в таком случае Вы должны бы мне написать только это: “Ваши письма получила, в себе не разобралась, ничего определенного сказать сейчас не могу”.

Я был бы и этим письмом пока удовлетворен и, что в силах моих, постарался бы совладать, чтобы помочь Вам.

Или, может быть, Вы ожидаете, что мое чувство охладет и вопрос разрешится сам собой без обиды Вашему самолюбию?

Неверная, неправильная тактика. Мое чувство не с неба упало и не оттого возникло во мне, что Вы называетесь Марусей. Оно есть следствие той моментальной, подсознательной оценки Ваших ценностей, которая совершилась во мне независимо от моего разума и воли. Ни разум, ни воля этих ценностей еще не разрушили, и я по-прежнему хочу обладать ими, по-прежнему меня влечет к ним, по-прежнему мне больно, что я так удален от них. Я могу, убедившись в недостижимости их (по каким бы то ни было причинам) заставить свою волю разрушить желание этих ценностей, но не сами ценности. Молчанием своим Вы ставите между нами стену, на которую всякий раз натывается моя мысль о Вас.

А то, быть может, Вы просто усмехаетесь, получая мои письма, и тотчас же забываете и их и меня? И на то, что было во время моего пребывания у Вас смотрите как на одно из легких приключений флирта? – Последнему предположению я меньше всего верю, но, может быть, оно вернее всего. Откуда я знаю?

Если через неделю я не получу от Вас ответа, я буду это понимать как прекращение всяких отношений между нами и таким образом это письмо мое будет последним.

На всякий случай <...>” (Спр. 39. – Арк. 39, 39 зв., 40, 40 зв). На цьому текст обривається.

Наступний за хронологією із виявлених листів написаний 17 червня:

“17-VI

Ваше странное, глубокомучительное для меня молчание заставляет меня всмотреться в себя. Я должен это сделать, так как, в противном случае, поддавшись одному из чувств, могу совершить что-нибудь нехорошее. Пристально, холодно всмотревшись в свою душу последних дней, пришел к тому заключению, что для приведения ее в какой-нибудь порядок лучше всего будет, если я искренно и прямо расскажу Вам все, что увидел в ней, и тогда буду еще ждать ответа.

Все время в душе стоит один вопрос: почему она не отвечает? Все время вопрос этот сопровождается недоумением. Но не всегда одними чувствами.

Иногда я говорю себе: она сама еще не знает, что мне ответить, она не разобралась в себе, она не верит мне и ждет действия времени на мое чувство. Она хочет испытать и меня и себя. И тогда мне хочется крикнуть Вам, всей силой моего чувства крикнуть моей избранной, чтобы она не боялась, чтобы доверилась мне и доверием своим обезоружила и мои сомнения. Тогда мне хочется кинуть вызов всем силам, какие только могут выступить против нас. Тогда я Вас люблю с такой болью, с такой нежностью, с какой может сравниться только чувство художника-творца к своему любимому и обиженному творению.

Но вслед за этим появляется вполне резонное соображение: хорошо, допустим, что она колеблется, но почему она молчит? Почему она не напишет хотя бы только то, что она колеблется, что она не верит, боится? И снова тяжелое, гнетущее недоумение охватывает меня.

Иногда же возникает вопрос: а не значит ли ее молчание просто то, что она не хочет никаких больше отношений между нами? Что она не выдержала тяжести конфликта с семьей и решила оставить все по-прежнему? Тогда мне становится больно, грустно и глухая злоба на что-то невидимое подымается во мне. Но снова над этим подымает голову вопрос: “а почему она честно и прямо не напишет об этом?” И снова все чувства окутывает туман давящего недоумения.

“Нет! – порой вдруг возникает мысль – Не может быть, чтобы можно было молчать, если есть если не всеобъемлющая любовь, то хоть сильное влечение! Не возможно это! Как бы ни сомневалась она, как бы ни боялась, а сказать даже об этом хотелось бы. У нее нет ничего ко мне, она, может быть, уже стыдится того немногого, что было, она, должно быть, недоумевает даже, получая мои письма... Но почему же все-таки молчит? Почему не скажет: “не пишите мне, это было недоразумение, я писать Вам не хочу”. Почему? – И недоумение еще сильнее.

Иногда думается: приехал ее жених, она скучилась по нему, ей надоел “хаос”, почувствовала к нему что-то теплое, родное и странным показалось “безумие”, диким, нелепым. И теперь она показывает ему все письма мои, кается перед ним, а он чувствует все больше и больше свою силу над ней, верной ему, “порядочной”, хотя и легкомысленной немножко. И... оба немножко улыбаются над моими письмами, письмами чудака, безумца, который за четыре дня захотел сделать то, что “порядочные люди” устраивают осмотрительно, в продолжении многих месяцев и даже лет. И тогда мне безумно стыдно за себя, за свое сердце, которое поверило, что она – это Вы. Стыдно за Вас, могущей смеяться над этим.

Но... опять возникает вопрос: почему же она молчит? Неужели ей хочется получать эти письма и иметь развлечение еще на некоторое время? Неужели четырех писем мало?

Но эти мысли с негодованием отбрасываются, не успев даже развиться, как следует. Не могу я допустить этого. Для этого нужно быть слишком неумным человеком, жалким и смешным. А вы ведь умная и не жалкая. Это я хорошо видел.

Значит, что-то иное. Что? Может быть, это был только легкий флирт, один из многих, от скуки, с писателем, который когда-то не обращал даже внимания, а теперь “не устоял”? Но почему же молчит она? Разве в этом есть что-нибудь дурное? Разве я могу осудить Вас за то, что не мог возбудить в Вас более серьезного отношения к себе, чем легкий флирт? Разве Вы виноваты в том, что я так мало ценностей представляю для Вас? Почему же не сказать этого?

Почему, Маруся? Почему Вы молчите? Если не хотите даже на этот вопрос отвечать, то хоть скажите это. Ведь Ваше молчание начинает принимать уже смешной характер, характер молчания гимназистки на “ухаживание” гимназиста. Обидел я Вас чем-нибудь? Боитесь чего-нибудь? Ждете? Думаете? Не думаете ничего? Равнодушны?

Разве так трудно написать на открытке два-три слова? Поймите же, что я очень серьезно к этому отношусь. Мне решительно нет охоты быть в роли гимназиста. Я должен работать, а, благодаря Вашему молчанию, я не могу приняться за работу. Если Вы мне верите и согласны идти со мной в жизнь, я должен приступить к той работе, которая мне даст много денег; если нет, мне не нужно об этом заботиться

и я могу делать другую работу. Но так или иначе я работать хочу и должен. Ваше же молчание парализует мои силы. Скажите мне прямо и честно все, что можете и хотите сказать. Если ничего не хотите говорить, то все-таки хоть это скажите. Но не делайте себя смешной, это худший из концов. Сделайте так, как честно сделала Катя: прислала мне все мои письма и заявила: “если ты будешь писать мне и Марусе, то все твои письма я буду отсылать назад нераспечатанными. Выбирай”. Больше ничего она не написала. И я теперь знаю, что мне делать. Мне больно, мне нелегко выбросить из сердца восьмилетнюю дружбу, как сделала она, но насильно подчиниться я не могу. Я ничего дурного не сделал, за что со мной следовало бы прекратить сношения, я ничего ей не сделал сознательно дурного, – поэтому требование ее считаю неосновательным и буду поступать так, как сам найду наилучшим. Но ей писать больше не буду. Вот сделайте и Вы так. Откровенно и прямо напишите мне, что считаете уместным написать, но не молчите только. Разве это так трудно Вам? Поймите же, что все эти мысли, возбуждаемые Вашим молчанием, обидны для моего чувства, они убивают его, грязнят, Ваше молчание коверкает Ваш милый, красивый, дорогой образ. Мне безумно жаль этого, оставьте мне хоть тоску по Вас. Ах, Маруся, неужели Вы не та?! Та должна понять, что так поступать нельзя. Неужели Вы ничего не думали о своем молчании? Не может этого быть. Отвечайте же!

Если через неделю не будет от Вас ответа, я буду считать это все-таки Вашим ответом в том смысле, что между нами все кончено. И писать Вам больше не буду. Тяжело мне писать это, больно до крика, но возможно, что больше не придется Вам писать. Поэтому говорю теперь же: прощайте, Маруся! (О, как мне хочется, чтобы можно было сказать наоборот). Прощайте, моя желанная, моя долгожданная, прощайте та, которую я любил уже давно, которую буду любить.

Нет! Не верю, да не верю же я, что нам нужно прощаться! Говорите скорее, почему молчите! Слышите Вы?! Я жду ответа, жду жадно, страстно, я ведь верю, что Вы не можете быть не такой, какой увидело и узнало Вас сердце мое. Я жду какого-нибудь ответа.

В.” (Спр. 38. – Арк. 170, 170 зв., 171, 171 зв.; Спр. 39. – Арк. 13, 13 зв., 14, 14 зв).

А наступного дня Винниченко писал:

“18 – VI

Еще сегодня пойду на вокзал за почтой. Со всех сторон приходят мне письма, от людей, которые любят меня, которые не любят, которые равнодушны, только [н]ет от той, от которой я больше всего жду, нет ничего. Каждый день жадно перебираю письма, ищу среди них незнакомого почерка и, если попадаете такое, распечатываю и – оказывается не то. Еще сегодня пойду. Затем буду каждый день ждать, пока не пройдет неделя. Потом ждать уже не буду.

Еще просьба: в случае ничего не будете писать, молчаливо приняв еще неделю молчания за ответ, пришлите мне мои письма. Непременно пришлите все. Надеюсь, что исполните мою просьбу.

Эх, Маруся, неужели это – конец? А я столько планов строил. Вот скоро мы собираемся совершить поездку на Днепровские пороги (мои товарищи, жена и сестры одного из них и я). Я думал предложить Вам поехать с нами. По дороге мы могли бы о многом поговорить друг с другом, ближе познакомиться, присмотреться.

Смешной я: у Вас уже лежит венчальное платье, жених смотрит в глаза жадными взорами, Вы считаете дни, оставшиеся до торжественного дня, а я вдруг какую-то поездку предлагаю. Комик, правда? Я и сам смеюсь над собой. Я имею дурное свойство считать других людей похожими на меня. Совершая “безумство”, я думаю, что и другие способны на них. Это ошибка. Правда, моя благоразумная? Впрочем “моя” ли? Нет, моя не может быть благоразумной. Моя “безумства” не может бояться.

Деточка! Помните, что ни одного слова лжи не было у меня ни в письмах Вам, ни в речах. Помните, что сердце мое готово для Вас не только на “безумство” четырех дней.

Помните, что я жду ответа.

В.

*Прощай. Не говори нічого, –
німий, жагучий біль очей
не розбавляй холодним словом
Не опошляй журби¹ ночей,
Мовчи, я знаю² й так твоє страждання.
Мовчи несужена моя,
Моє зів'ялеє кохання,
Нехай говорить скорбь твоя,
німая скорбь очей твоїх³,
Мовчи... От так. Я ж з ніжним болем
Сплету вінок з квіток моїх,
з найкращих квіт мого поля,
З моїх найніжних чистих дум
і образ твій, ридаючи, вквітчаю,
і воскурю йому мій тужний сум,
і в душу тихо поховаю.
Глибоко в душу. Й оповитий
вінком недавніх дум-надій,
прекрасний, ніжний, сумовитий,
він буде жить в душі моїй.
І в дні безсило-злого глузування,
з невзнаних тайних мет життя
во дні безум'я й руйнування
во дні сліпого забуття,
ох, в чорні дні, коли спокою,
немов сліпець в чужім льоху,
дверей жахливою⁴ рукою,
шука душа в ту ніч глуху, –
я вийму з тихого куточка
мого серця образ твій,
твій образ в чистому віночку
з колишніх ніжних дум-надій,
я вийму – й скорбно глянуть очі,
повіє запах всохлих квіт,
возстануть давні дні і ночі,
возстануть співи давніх літ, –
і тихо голову схилю я,
ридання бризне з уст сухих,
і душу зсохлюю поллю я
потокотом сліз покійних і жарких⁵
(Спр. 39. – Арк. 15, 16-16 зв).
18 – VI – 09”.*

Останній із виявлених листів датований 26 червня:

“26 – VI

Еще раз пишу Вам. Как примете письмо мое, я знать все равно не буду, да мне это уже и не важно. Хочется только сказать Вам по поводу того одного письма, которое осталось у Вас. Почему Вы его не прислали вместе со всеми, не знаю. Если забыли, то пришлите. Если хотите оставить на память, то я ничего не имею против, только... увы, Маруся Мануиловна, не Вам оно писалось. Писалось оно “той”, а Вы

¹ Слово написано над закресленим.

² Початок рядка написано над закресленим “Я пам’ятаю”.

³ Перед цим слово закреслене.

⁴ Слово написано над закресленим.

⁵ Останній рядок написаний після закресленого.

ведь не “та”. Выходит, Вы его похищаете у той, которая еще не пришла, на которую Вы очень похожи, которой будут петься мои самые яркие песни. Вам же желаю от души всякого благополучия. Если нарушил Ваш покой, если доставил хоть тень беспокойства, если смутил на будущее вашу намеченную жизнь, простите, не от злого сердца сделал это. С своей стороны искренно благодарю Вас, – Вы мне дали много хорошего. Благодарю даже за ту боль, которая так мучительно сжимает грудь мне. Благодарю за то, что честно отнеслись ко всей этой истории и, не чувствуя сил в себе, не обманули ни себя ни меня. Благодарю за много мыслей, желаний, образов, которые родились во мне благодаря Вам.

И благодарю за то, что собой, своими свойствами подчеркнули и резче обвели контуры той, которая будет смелой, красивой, которая с песней будет в бою жизни брать свое, которая сплетется со мной. Вы – не та, Вы – другая, но нет у меня ни вражды ни досады на Вас, – разве Вы виноваты? Грустно, больно, тоска еще жгучей щемит по “ней”, но Вас винить я ни в чем не могу. Какая же Вы? Мне хочется попробовать объяснить себе, Вас нарисовать, и я это, кажется, сделаю. Если интересно будет посмотреть на себя в моем понимании, ищите себя в героине пьесы из жизни аграрных рабочих. Будет скорее всего печататься в “Л.-Н. Вістник’е”. Сажусь теперь за работу над этим. И даже за это благодарю Вас.

Нехорошо, что в Вашем молчании чувствуется враждебность ко мне. За что? Не знаю. Катю еще понимаю и потому прощаю, а Вас не могу понять. Кажется, ничем не обидел и не оскорбил. Если же сделал это, то невольно, значит.

Прислал бы Вам сам напечатанную пьесу, если бы знал будущий адрес, но Вы ведь его не дадите. Почему? Бог Вас знает. Почему Вы так упорно молчите, тоже непонятно. Впрочем, самое главное Вы сказали, а почему да как – не так уж важно. Немножко это смешно, но, быть может, смешно оттого, что я не знаю причины молчания. Прощайте. Грустно мне, что оставляю по себе враждебность в Вас, обидно, что не знаю даже вины своей, но... Вам так хочется, Ваша сила и так и будет.

Еще раз от души желаю спокойной, мирной и счастливой жизни с Вашим мужем. В. В.” (Спр. 39. – Арк.17, 17 зв., 18).

Після тексту цього листа іншим почерком написано: “Писем больше не получала. Новгород. Кучинская”.

Отже, Маруся одружилася-таки зі своїм нареченим. Залишається запитання: чи втілив Винниченко образ оміряної Марусі в обіцяній п’єсі? Його драматиченого твору із життя аграрних робітників опубліковано не було. Можливо, дослідники творчості Винниченка “впізнають” цей образ у якійсь іншій п’єсі?

ЛІТЕРАТУРА

1. *Винниченко В.* Ніч у тюрмі // *Український* декляматор “Розвага” / Уложив Олекса Коваленко. – К.: Вид. Ів. Самоненка, 1906. – С. 243-244.
2. *Володимир Винниченко.* Анотована бібліографія / Упоряд. Вадим Стельмашенко. – Едмонтон, Альберта, 1989. – С. 49.
3. *Деде В.* Ніч у тюрмі // *Вільна* Україна. – С-Пб, 1906. – Ч. 3. – С. 57-58.
4. *Куф’єр Кривбасу.* – 2001. – № 139. – С.134-135.
5. *Марковський М.* Перші літературні кроки В. Винниченка // *Україна.* – К., 1929. – Кн. 3 – 4. – С. 81-88.
6. *Миронець Н.* Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації // *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка.* – Вип. 27. – Сер.: Філологічні науки (українське літературознавство). – Кіровоград, 2000. – С. 15-17.
7. *Миронець Н.* Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // *Куф’єр Кривбасу.* – 2001. – № 138. – С. 92-130; № 139. – С. 96-137; № 140. – С. 54-193; № 141. – С. 78-116.
8. *Панченко В.* Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К.: Твім інтер, 2004. – С. 22-23.
9. *Панченко В.* Магічний кристал: Сторінки історії українського письменства. – Кіровоград, 1995. – С. 121-122; *Його ж.* Дивний роман (В. Винниченко і К. Голіцинська) // *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка.* – Вип. 27. – Сер.: Філологічні науки (українське літературознавство). – Кіровоград, 2000. – С. 27-34; *Його ж.* Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К.: Твім інтер 2004. – С.52-59.

Отримано 28 травня 2012 р.

м. Київ